
III. MAKALELER - ARAŞTIRMALAR

FELSEFİ ANTROPOLOJİ IŞIĞI ALTINDA SOSYOLOJİ

Prof. Dr. Takiyettin MENGÜŞOĞLU

İlk defa çağımızda insanı konu olarak ele alan bilimlerin önem kazanmış, bağımsız bilimlere haline gelmiştir. Bu bilimlerin başında felsefî antropoloji gelir. Bütün bilimlerin yaratıcısı, araştırmacısı, taşıyıcısı insandır; bundan dolayı bütün insan bilimleri, hatta bütün bilimler, temelini felsefî antropolojide bulurlar. Bilimlerin bu niteliğini ilk defa Kant göstermiştir. Kant bu görüşünü, Aristoteles'den beri bilinen felsefe sorularına yeni bir dördüncü soru katmakla ortaya koymuştur. Felsefenin Antik Çağ'dan beri sorduğu üç soru şunlardır: 1. Ne bilebiliriz? 2. Ne yapabiliriz? 3. Ne ümedebiliriz? Yani bilgi teorisi, ahlak ve din bilgisi. Kant bu üç soruya dördüncü bir soru, «İnsan nedir?» sorusunu katmıştır. «İnsan nedir?» sorusunu ele alan, insan felsefesidir. Kant da antropoloji terimini kullanmıştır; fakat bu terim bugünün antropolojisi için yerinde kullanılan bir terim değildir. Çünkü Kant'm bu terimi pratik psikoloji olmaktan ileri gidemez. Kant'm antropoloji adı altında yazdığı kitabı, bugünkü anlamda bir antropoloji değildir; Kant'm bu yazısı pratik bir psikolojidir. Onun bugünün felsefî antropolojisine ışık tutan düşünceleri, diğer felsefe problemlerini ele alırken insan hakkında ortaya koyduğu fikirlerde ortaya çıkar (1).

(1) Bk. «Felsefî Anthropoloji, İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri», Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul, 1971.

Felsefi antropoloji ancak çağımızda bağımsız bir felsefe disiplini olabilmıştır. Daha önceleri insan problemleri başka adlar altında ele alınmış ve incelenmiştir; çünkü temelinde insan hakkında bir görüş bulunmayan hiçbir düşünce söz konusu olamaz. Temeldeki insan görüşü bakımından felsefi antropolojiye en yakın olan düşünür, Kant'dır. Çağımızda insan problemlerine bağımsız bir disiplin olarak dikkati çeken ve bunu metafizik bir açıdan ele alan Max Scheler olmuştur. Max Scheler bunu 1928'de yayınlanan «*İnsanın Kosmosdaki Yeri*» (2) adlı yazısında yapmıştır. Bu kitap felsefi antropoloji araştırmaları için bir başlangıç noktası olmuştur.

Antropolojik araştırmalar, temelini insanın varlık yapısında bulan niteliklere, özelliklere yönelmiştir. Bizim araştırmalarımız, insanın varlık yapısında ortaya çıkan, insandan ayrılmayan bu niteliklere, bu özelliklere «insanın varlık şartları» adını veriyor. (3) Bu nitelikler, bu özellikler, hiçbir insan topluluğunda eksik değildirler. Onların ancak üzerinde buldukları basamağın yükseklik ve alçaklıkları değişebilir; aralarında ancak bir derece farkı bulunabilir.

Felsefi antropoloji insanla uğraşan öteki bilimlerden apayrı bir niteliktedir. İnsanla uğraşan bilimler insanı parça alanlara ayırıyorlar; birbirinden çok farklı olan görüşlerden kalkıyorlar ve insanı bize bütün olarak tanıtmaktan çok uzak kalıyorlar. İnsanın bütünlüğü ile kavranabilmesi için, onun bio-psişik bir bütün olarak ele alınması gerekir. Halbuki tıp bilimleri, biyolojik-psikolojik bilimler, birbirleriyle uzlaşması mümkün olmayan apayrı görüşlerden hareket ediyorlar. Bu yüzden bizi bir birliğe götüremiyorlar. İnsanın bütünlüğü ile kavranabilmesi için ne bios'a, ne de psyche'ye bir üstünlük tanınmalıdır. İnsan parça alanlara bölünmemeli; bu parça alanlar bir bütün içinde görülmelidir. Bu bütünlüğü sağlayacak olan bilim, felsefi antropolojidir. Öteki bilimler arasında bağ kuran bilim de, antropoloji'dir. Çünkü hangi bilim olursa olsun, «varolan» bir şeyden kalkar. Ontoloji bu bakımdan araştırma alanlarına ayrılan, parçalanan bilimler arasındaki bağı sağlar.

(2) Bu yazı iki defa Türkçeye çevrilmiştir.

(3) Felsefi Anthropologi, Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul 1971.

Sosyoloji insanın varlık yapısında ortaya çıkan fenomenleri ele alacağı, onlara dayanacağı yerde, mevcut spekülasyon teorilerden birisine dayanıyor. Böyle bir durum her genç bilimin çabasıdır. Sosyoloji de bir sosyal metafizik olmaktan kurtulamıyor. Böylece sosyoloji bütün sosyal kurumların oluşunu açıklamaya çalışıyor. Her yerde, her sosyal kurum için bir başlangıç noktası ileri sürüyor. Örneği din sosyolojisi çok tanrılı dinlerle işe başlıyor; gelişe gelişe monoteist tanrı kavramı ortaya çıkıyor. Böyle bir gelişme teorisi, ancak biyolojideki Darwinist teoriyi sosyal alana uygulamanın bir sonucudur. (4) Halbuki bugün Darwinist teori biyolojide bile kenara atılmıştır. Böyle bir teori phylojenetik bir teoridir ve bilgiyi çıkmazlara sürüklemiştir. Biyoloji bu teoriyi terketmiş, bunun yerine ontogenetik bir teori geçmiştir. Ontogenetik teori, spekülasyonlara saplanmadan gözlemlere dayanır ve her an kontrol edilebilecek durumdadır.

Bugün bizde, Darwinizmin sosyal fenomenlere bir uygulanması olan Durkheim sosyolojik teorisi devam etmektedir. Nasıl Darwinizm canlı varlıkları tek hücreli canlı varlıklarla başlatıyor; bunların gelişmesi ile çok hücreli canlı varlıklar meydana geliyorsa; aynı şekilde insan toplulukları da ilkel toplumlarla başlatılıyor; bunlar gelişe gelişe milletleri oluşturuyor. Bunun bir aldanma olduğu artık ortaya çıkmıştır. İlkel toplumlar milletleri meydana getiremezler; çünkü onların gelişmeleri tıkanıp kalmıştır. İlkel toplumlar ilerlemiş toplumların kaynağı olamaz. Bu yanlış bir teorinin, Darwinizmin uygulanmasının bir sonucudur. Bugünkü araştırmalara, Darwinizmin terk edilmesi güç kazandırabilir. Bu gerçekleştirilmeden sosyolojinin olumlu bir yolda gelişmesi olanaksızdır.

Sosyoloji yalnız Darwinizmin gelişme teorisini sosyal alanlara uygulamakla yetinmiyor, aynı zamanda bu teorinin karşılaştırma metodunu da kendi alanına uygulamaktan geri kalmıyor. Nitekim sosyoloji, hayvan topluluklarını insan topluluklarıyla karşılaştırıyor. Halbuki insan fenomenlerini, insanın varlık yapısını inceleyen felsefi antropoloji, hayvanlarda, insanlardaki anlamda bir topluluktan söz edilemeye-

(4) Darwin büyük bir biyolog ve tabiat araştırmacısıdır, Darwin ile Darwinizm birbirine karıştırılmamalıdır.

ceğini ileri sürüyor ve bunu araştırmalarıyla gösteriyor. Antropoloji bu konuda özellikle biolojik araştırmalara dayanıyor. (5) Biyoloji, hayvanlarda insanlardaki gibi bir topluluğun söz konusu olamayacağını denemeleriyle gösteriyor. Eğer böyle bir görünüş varsa, bunun tamamıyla instinktiv olduğunu ispat ediyor. Konrad Lorenz'in «*Hayvanlarda Ahlaka Benzer Davranışlar*» adındaki yazısı, (6) bu benzetmenin herhangi bir temeli olmadığını tespit ediyor. Antropoloji bu konularda sosyolojiye malzeme hazırlıyor. Bunu yaparken de, insan fenomenlerini ele alırken Darwinisme dayanan karşılaştırma metodunun ve analoginin yersizliğini açık olarak gösteriyor.

Felsefi antropoloji alanındaki çalışmalarımız, insan fenomenlerini tahlil ve tasvir ederken, insan ve hayvan arasındaki mahiyet farkını, apayrılığı ortaya koymuştur; sosyolojiye bu alanda yardım edecek bir duruma gelmiştir. İnsanın varlık yapısı ve niteliklerini gözönünde bulundurmeyen, bunlara dayanmayan bir sosyoloji, konstruktif teorilere sapsanmak zorundadır. Bugün yeni metodlar, özellikle empirik metodlar bulunmuştur. Wilfredo Pareto'dan beri bu empirik metodlar işlenmiş ve ilerlemiştir. Dün Levi Brühl, Paris'deki odasında oturarak «*La Mentalité Primitive*» adlı kitabı yazabilmiştir. Bu eser, bir zamanlar psikoloji ve sosyolojinin en önemli eseri olma şansını yaşamıştır. Bugün ise araştırma konusu aldığımız ve incelemek istediğimiz ilkel toplulukların ayağına kadar gidiyoruz. Olup biteni filmlerle tespit ederek değerlendirebiliyoruz; yorumlara boğmadan, önyargılara dayanmadan araştırmalar yapabiliyoruz. Felsefi antropolojinin göstermeye çalıştığı ve gösterdiği nokta şudur: İnsanın «varlık şartları» adını verdiğimiz fenomenler, bütün insan topluluklarında ortaya çıkarlar; onların ancak düzeyleri arasında bir fark vardır. Fakat bu fark, bir mahiyet farkı değil, bir derece farkıdır. Felsefi antropolojinin insanın varlık yapısında ve niteliklerinde ortaya koyduğu ve gösterdiği özelliklere dayanmayan bir sosyoloji, havada kalmak, şu ya da bu teorisinin esiri olmak, çıkmazlara sapsamak zorunda kalacaktır.

(5) Bk. «*İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre*», Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul 1979. İnsanın ve hayvanın varlık yapısında ortaya çıkan zıt fenomenlerin ele alındığı bu kitap, felsefi antropolojimizin ikinci cildir.

(6) Bu yazı Dr. Akın Etan tarafından dilimize çevrilmiş ve *Felsefe Arkivi*'nde çıkmıştır.